

ANNA ROWSKA-SOPEL

Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Wydział Finansów i Bankowości
e-mail: annapaw@onet.pl

Zjawisko zadłużenia i jego związek z wybranymi czynnikami*

Streszczenie. Według raportu InfoDług przygotowanego w marcu 2020 r. na podstawie danych z baz: Biura Informacji Gospodarczej Infomonitor oraz Biura Informacji Kredytowej liczba niespłacanych w 2019 r. zobowiązań w Polsce w stosunku do roku 2018 oraz 2017 utrzymuje tendencję wzrostową [InfoDług 2020]. Narastające problemy z regulowaniem zadłużenia oraz niewypłacalnością dłużników są przedmiotem uwagi i analiz. W artykule podjęto próbę zbadania zależności między złym stanem finansów dłużnika a poziomem jego wiedzy z zakresu finansów i bankowości oraz umiejętności i kompetencji w tym obszarze, a także stopnia znajomości zapisów w umowach kredytowych przed ich zatwierdzeniem, przeprowadzenia analizy wypłacalności przed zaciągnięciem zobowiązania oraz znajomości i stosowania metod redukowania zobowiązań. Badano także temat zdobywanej przez badanych wiedzy z uwzględnieniem obszarów z dziedziny prawa, takich jak przepisy egzekucyjne, upadłość konsumencka, przedawnienie długów, których znajomość kształtuje pozycję dłużnika wobec wierzyciela.

Słowa kluczowe: zadłużenie, wiedza, finanse osobiste, budżet domowy, metody redukcji zadłużenia

1. Wprowadzenie

Współczesny model życia w Polsce wykształcił wśród ludzi chęć zaspokajania potrzeb, które wraz z rozwojem cywilizacyjnym dawno wykroczyły poza potrzeby definiowane jako podstawowe. Niełatwo oprzeć się wszechobecnym kampaniom reklamowym sztucznie kreującym u konsumenta przekonanie o istnieniu i konieczności zaspokajania coraz to nowych potrzeb. Na podejmowane przez konsumenta

---

* Artykuł został przygotowany na podstawie projektu dyplomowego pt. „Zadłużenie polskich gospodarstw domowych i wybrane metody jego redukcji” napisanego przez Annę Rowską-Sopel, Joannę Witt i Honoratę Woźną-Bierłę pod kierunkiem dr Magdaleny Zamroczyńskiej.

decyzje finansowe ma również ogromny wpływ środowisko, w którym funkcjonuje, jego styl i poziom życia. Chcąc dorównać standardom prezentowanym przez otoczenie, ludzie zaciągają zobowiązania finansowe, aby ten cel osiągnąć. Niewątpliwie, zadłużaniu sprzyja łatwy i powszechny dostęp do licznych produktów finansowych: kredytów gotówkowych, ratalnych, linii debetowych, kart kredytowych, pożyczek chwilówek i innych instrumentów pożyczkowych czy kredytowych.

Sprowadzenie zjawiska zadłużania jedynie do chęci podnoszenia standardów życia i potrzeby konsumpcjonizmu nie wyczerpuje rzecz jasna powodów, dla których ludzie decydują się na obciążenie długami. W okresach gorszej koniunktury, związanej z niskimi zarobkami, powodem zadłużania jest między innymi pokrycie potrzeb związanych z bieżącym utrzymaniem. Przyczyną pożyczania pieniędzy są także nieoczekiwane zdarzenia losowe. Występują też groźne przypadki zaciągania długów na bieżącą spłatę rat już posiadanych zobowiązań. Należy przy tym zwrócić uwagę, że u osób z niską zdolnością kredytową źródło zadłużania się stanowi głównie sektor pozabankowy, którego produkty charakteryzują się bardzo wysokim oprocentowaniem i znacznymi kosztami okołopożyczkowymi, zwiększając niebezpieczeństwo niewypłacalności u dłużnika.

Zdarza się również, że przyczyną zaciągania długów bywa lekkomyślność i pochopne decyzje finansowe, brak wykształconych kompetencji w zarządzaniu domowymi finansami, nieznajomość i niestosowanie właściwych postaw i nawyków finansowych. Ponadto, w stanie już posiadanego zadłużenia, w tym również takiego, którego spłata znacznie przekracza możliwości dłużnika, brakuje wdrażania z jego strony jakiegokolwiek planu naprawczego poprzez stosowanie skutecznych sposobów redukcji zobowiązań.

Znaczna część dłużników nie ma podstawowej wiedzy na temat metod zmniejszenia zadłużenia. Z raportu grupy Kapitalni.org, twórców serwisu efektywnej edukacji finansowej, której partnerami są między innymi największe w Polsce rejestry dłużników, tj. Grupa BIK oraz ERIF BIG S.A., wynika, że z przebadanej grupy 1105 osób ponad połowa miała problem z udzieleniem poprawnych odpowiedzi na pytania dotyczące praw i działalności firm windykacyjnych czy pojęcia upadłości konsumenckiej. Na siedem pytań dotyczących gospodarowania budżetem domowym aż cztery sprawiły badanym trudność [Kapitalni.org 2017].

Jak wynika z badań przeprowadzonych w marcu 2019 r. na zlecenie Warszawskiego Instytutu Bankowości (WIB) i Fundacji Giełdy Papierów Wartościowych (FGPW) aż 44% Polaków negatywnie ocenia poziom swojej wiedzy o kredytach i pożyczkach. Zwłaszcza ludzie młodzi w wieku od 18 do 34 lat (57% wskazań) oraz osoby powyżej 65. roku życia (56% wskazań) oceniają swoją znajomość podstaw ekonomii bardzo nisko. Duże trudności ten zakres wiedzy sprawia także mieszkańcom wsi, wśród których 58% osób nie określa własnego stopnia znajomości zagadnień finansowych nawet jako przeciętnego. Swoją wiedzę finansową jako dobrą lub bardzo dobrą postrzega jedynie 9% Polaków [ZBP 2019].

Według autorów raportu Związku Banków Polskich z 2019 r. jedną z podstaw świadomości ekonomicznej Polaków jest umiejętność rzetelnego czytania zawieranych umów kredytowych. Z ogółu badanych 75% osób zadeklarowało, że bardzo dokładnie czyta lub stara się czytać zapisy w umowach, jednakże nie zawsze rozumie wszystkie treści umów. Wśród osób z wykształceniem podstawowym blisko co czwarta osoba przyznaje się do sprawdzania tylko podstawowych zapisów i danych [ZBP 2019].

Na koniec grudnia 2019 r. suma zaległych zobowiązań kredytowych i pozakredytowych Polaków, zarejestrowanych w Rejestrze Dłużników BIG InfoMonitor oraz w bazie Biura Informacji Kredytowej wyniosła 77,7 mld zł i wzrosła ona w ciągu roku o ponad 3,7 mld zł (5,1%). Natomiast opóźnienia w spłacie kredytów na koniec 2019 r. wyniosły niemal 35,5 mld zł. Z danych raportu InfoDług przygotowanego w marcu 2020 r. wynika, że na koniec 2019 r. osób nieradzących sobie zarówno z terminową spłatą zobowiązań kredytowych, jak i pozakredytowych było prawie 2,8 mln. W ciągu roku przybyło 19 331 niesolidnych dłużników (0,7%), podczas gdy w 2018 r. wzrost wyniósł blisko 94 tys. osób (3,5%) [InfoDług 2020]. Uzasadnione wydają się więc wszelkie próby podejmowane w kierunku zbadania przyczyn zjawiska nadmiernego zadłużenia konsumentów.

2. Zadłużenie gospodarstw domowych i jego związek z wybranymi czynnikami

W artykule za główny problem badawczy przyjęto przeanalizowanie związku między złym stanem finansów dłużnika a poziomem jego wiedzy z zakresu finansów i bankowości oraz umiejętności i kompetencji w tym obszarze, w tym stopnia znajomości zapisów w umowach kredytowych przed ich zatwierdzeniem, przeprowadzenia analizy wypłacalności przed zaciągnięciem zobowiązania oraz znajomości i stosowania metod redukowania zobowiązań. Badano także temat zdobywanej przez respondentów wiedzy z uwzględnieniem obszarów z dziedziny prawa, takich jak przepisy egzekucyjne, upadłość konsumencka, przedawnienie długów, których znajomość kształtuje pozycję dłużnika wobec wierzyciela. Zwrócono również uwagę na to, jak kształtowało się zadłużenie gospodarstw domowych w Polsce w latach 2018-2019. W wyniku przeprowadzonych badań przeanalizowano, jakie występują metody redukcji zadłużenia w gospodarstwach domowych, jaka jest świadomość badanych w zakresie umiejętności czytania umów kredytowych ze zrozumieniem oraz jak kształtuje się korzystanie przez badanych z dostępnych form pomocy zadłużonym.

2.1. Metodyka pracy – metody i techniki badawcze

W artykule wykorzystano dane pochodzące z raportów i statystyk sporządzanych przez podmioty zajmujące się zadłużeniem w Polsce, prowadzące rejestry zadłużonych i specjalizujące się w tej tematyce. Ponadto zaczerpnięto informacje z publikacji książkowych dotyczących tematyki finansów osobistych oraz artykułów i opracowań znajdujących się w zasobach internetowych.

W celu zbadania problemów badawczych i rozstrzygnięcia stawianych w nim kwestii opracowano i przeprowadzono ankietę. Głównym jej celem było ustalenie stopnia zależności między poziomem wiedzy i świadomości dłużnika w zakresie finansów osobistych a jego kłopotami z nadmiernym zadłużeniem i spłatą długów. Badanie, o czym już wspomniano wcześniej, polegało również na określeniu u ankietowanych stopnia znajomości metod redukcji zadłużenia i skali ich stosowania. Zbadano także jeden z elementów świadomości ekonomicznej, jakim jest dokładne czytanie i zrozumienie umów przed ich podpisaniem. Kwestionariusz ankietowy zawierał 16 pytań, z których część stanowiły te z możliwością odpowiedzi wielokrotnego wyboru. Zastosowano również pytania zamknięte. Uzyskane w ten sposób dane przetworzono na wykresy ułatwiające ich analizę i interpretację.

2.2. Zadłużenie gospodarstw domowych

W państwach rozwiniętych współczesna gospodarka w dużym zakresie opiera się na długu. W Polsce zaciąganie zobowiązań, poprzez korzystanie z łatwo dostępnych produktów finansowych, jest powszechnym zjawiskiem. Konsumenci mają dostęp do kart kredytowych, pożyczek gotówkowych, różnego rodzaju kredytów, by wymienić tylko niektóre. Wraz ze zwiększeniem zadłużenia obserwuje się równoczesny wzrost ryzyka niestabilności, co ma szczególne znaczenie w makroekonomii, bowiem jej równowaga zależy od wypłacalności gospodarstw domowych [Wałęga, Wałęga 2018: 5-26].

Z badań przeprowadzonych w listopadzie 2018 r. na zlecenie Krajowego Rejestru Długów Biura Informacji Gospodarczej S.A. wynika, że trzy czwarte Polaków w wieku 18-64 lata zaciągało w ciągu swojego życia kredyty lub pożyczki. Ponad jedna trzecia badanych, to jest 35%, zapożyczała się często. Dane raportu wskazują, że wśród osób zadłużonych w czasie przeprowadzania badania oraz wśród osób mających problemy ze spłatą, procent tych, które zaciągały zobowiązania w sposób regularny jest znacznie wyższy. Natomiast wśród seniorów w wieku powyżej 65 lat aż 41% brało pożyczkę wiele razy i tylko co dziesiąty nigdy nie zaciągnął długu [KRD 2018].

Najczęstszym celem zaciągania pożyczek jest zakup domowego sprzętu AGD i RTV. Istotnym celem są także remonty domu oraz kupno pojazdu. Krajowy

Rejestr Długów w raporcie wskazuje, że zobowiązania na wymienione wcześniej cele są zaciągane przez 28% Polaków. Warto odnotować, że aż 23% dłużników przyznało w przeprowadzonym w listopadzie 2018 r. badaniu, że zaciąga długi na spłatę wcześniejszych zobowiązań. Są to osoby mające problem z ich spłatą. Przyczyną zaciągania kolejnych pożyczek jest również konieczność uregulowania opłat za czynsz lub media domowe [KRD 2018].

Wykazany przez Krajowy Rejestr Długów zjawiskiem jest to, że blisko co czwarty Polak zaciągający pożyczkę nie analizuje, czy będzie w stanie ją spłacić [KRD 2018]. Tymczasem nawet niewielka, z pozoru niegroźna wysokość pożyczki, poprzedzona jedynie i w najlepszym razie pobieżnie przeanalizowaną decyzją, w połączeniu ze zwykle spotykanym brakiem oszczędności w gospodarstwach domowych, może prowadzić do poważnych kłopotów finansowych.

Występowanie zjawiska zadłużenia będącego konsekwencją zaciągania zobowiązań przez gospodarstwa domowe uchodzi za naturalną fazę jego rozwoju. Pożyczone środki podnoszą standard życia i ułatwiają dostęp do dóbr i usług, które bez możliwości dysponowania pożyczonymi pieniędzmi były nieosiągalne lub osiągalne dopiero w odległej przyszłości. Jednakże, jeśli miesięczna obsługa zobowiązań przewyższa tzw. rozsądną część miesięcznych dochodów, zaciągnięte kredyty są zbyt liczne i brakuje oszczędności na wypadek utraty dochodów bądź zaoszczędzone środki są niewystarczające – mogą one doprowadzić do nadmiernego zadłużenia [Kuchciak 2013: 135-157].

Jak pisze Agnieszka Wiśniewska zaciąganie zobowiązań, mimo pozytywnych stron, wiąże się na ogół z niekorzystnymi konsekwencjami i jak już wspomniano, może skutkować nadmiernym zadłużeniem gospodarstw domowych. Nawarstwianie się trudności ze spłatą długów może prowadzić do zjawiska nazwanego pętlą zadłużenia. Nadmierne zadłużanie się gospodarstw domowych jest związane nie tyle z podażą kredytów, ile z decyzjami i zachowaniami w obszarze finansów, jakie występują w gospodarstwach domowych [Wiśniewska 2016: 91-100].

Niewypłacalność i bankructwa gospodarstw domowych są powiązane z błędami i ignorancją ich członków w prowadzeniu wspólnego gospodarstwa i zarządzania jego budżetem. Beata Świecka wśród błędów wymienia nieumiejętne zarządzanie środkami pieniężnymi, nadmierną konsumpcję kosztem oszczędności i inwestycji, niedostosowanie możliwości finansowych do wydatków, nieadekwatną do możliwości spłaty zobowiązań własną ocenę kondycji finansowej, brak wiedzy dotyczącej finansów i bankowości, nadmierne zadłużanie się w instytucjach bankowych i pozabankowych [Świecka 2009: 511].

Zaciąganie kolejnych długów na spłatę poprzednich często jest jedyną stosowaną metodą zarządzania finansami osobistymi, która mimo że daje złudzenie chwilowej ulgi, jest prostą drogą do powstania spirali zadłużenia i w efekcie prowadzi do niewypłacalności dłużnika. Krajowy Rejestr Długów podaje, że aż 17% osób mających problem ze spłatą zobowiązań wskazuje jako źródło

finansowych kłopotów własne zaniedbania, brak kontroli nad innymi wydatkami lub niefrasobliwość przy zaciąganiu zobowiązań w myśl stwierdzenia, że „jakoś to będzie” [KRD 2018].

Wśród dłużników nieregulujących swoich zobowiązań problem stanowi brak umiejętnego zarządzania domowym budżetem i świadomego kształtowania finansów osobistych jeszcze na etapie zaciągania długów. Ponadto w przypadkach występowania zobowiązań już zagrożonych niewypłacalnością ewidentnie brakuje samodzielnego wdrażania jakichkolwiek metod redukcji zadłużenia. Niezbędnym zatem działaniem dla tej grupy dłużników jest nie tylko oparte na właściwych nawykach gospodarowanie domowymi finansami, lecz przede wszystkim pozyskanie i wdrożenie wiedzy na temat dostępnych metod redukcji swoich zobowiązań, połączonej ze świadomością swoich praw i obowiązków wobec wierzyciela.

Szczególną uwagę należy zwrócić na związek wiedzy z jej wykorzystaniem. Aby działać w efektywny sposób, należy rzecz jasna znać przynajmniej elementarne podstawy osobistej gospodarki finansowej. Podobnie zresztą jak w procesie redukcji zobowiązań znajomość chociażby podstawowych zasad z dziedziny prawa w tej tematyce pozwala na bardziej skuteczną drogę oddłużenia i buduje silniejszą pozycję dłużnika w relacji z wierzycielami.

3. Badania empiryczne

W okresie od stycznia do lutego 2019 r. przeprowadzono anonimowe badanie ankietowe, którego celem było ustalenie poziomu zależności między zasobem wiedzy i świadomości dłużnika w zakresie finansów osobistych a jego kłopotami z nadmiernym zadłużeniem i spłatą długów. Badaniu poddano następujące kwestie:

1. Czy wiedza finansowa ma wpływ na nadmierne zadłużanie się i trudności ze spłatą długów?

2. Jak kształtowała się znajomość warunków zaciągniętego zobowiązania przed jego zaakceptowaniem przez dłużnika?

3. Jaka jest wiedza dłużnika o formach fachowej pomocy, czy z niej korzysta i na jakim etapie?

4. Jaki jest poziom znajomości metod redukcji zadłużenia i czy są one stosowane?

5. Z czego wynikają problemy ze spłatą zobowiązań u ankietowanych?

Badanie zostało przeprowadzone w formie ankiety internetowej. Ze względu na problematykę zastosowano celowy dobór respondentów. Ankiety zostały zamieszczone w sieciach społecznościowych, a także w grupie internetowej zrzeszającej osoby zadłużone. Celem było dotarcie do grupy osób wyróżniają-

cych się szczególną cechą: posiadaniem zobowiązań, z których spłatą wystąpiły u nich problemy. We wstępie ankiety zawarto instrukcję, że jest ona skierowana wyłącznie do osób mających zadłużenie, z którego obsługą występują trudności. Badanie nie jest zatem reprezentatywne dla całej populacji, jednakże stanowi odzwierciedlenie opinii w zakresie podjętych kwestii w grupie osób z nieregulowanym bądź nieterminowo regulowanym zadłużeniem. W próbie wzięło udział 117 respondentów. W dalszej części artykułu zamieszczono dane dotyczące badanych (ich udział ujęto w liczbowych i procentowych wartościach).

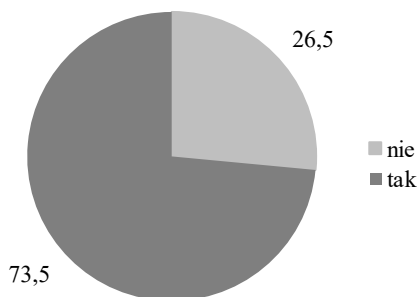
Wśród badanych większość, bo 67,5% stanowiły kobiety. Udział mężczyzn wynosił 32,5%. Największą grupę reprezentowały osoby w przedziale wiekowym od 36 do 50 lat (46,2%). 32,5% ankietowanych objęło osoby w przedziale od 25 do 35 lat. Respondenci powyżej 50 lat stanowili 14,5%, a najmniej liczną grupą były osoby mające mniej niż 25 lat (6,8%).

Wśród zadłużonych, którzy wzięli udział w badaniu, największą grupę stanowią mieszkańcy miast: do 25 tys. mieszkańców zamieszkuje 20,5% badanych, od 26 do 100 tys. – 38,5%, a w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców – 16,2% ankietowanych. Mieszkańcy wsi to zaledwie 24,8% respondentów.

Ponad połowa zadłużonych ma średnie wykształcenie (52,1%). Osoby z wyższym wykształceniem stanowią 36,8% ogółu respondentów. Najmniej zadłużonych to osoby z wykształceniem zawodowym (6,8%) oraz podstawowym (4,3%). U 56,4% badanych źródłem dochodu jest zatrudnienie z tytułu umowy o pracę, w dalszej kolejności u 16,2% źródłem utrzymania są umowy cywilnoprawne. 10,3% osób prowadzi działalność gospodarczą, 7,7% studiuje, 6% to bezrobotni, a 3,4% to osoby z tytułem do emerytury lub renty.

Badanie rozpoczęto od kluczowego pytania, a mianowicie poproszono respondentów o wskazanie, czy uważają, że wiedza na temat finansów, w tym zarządzania domowym budżetem, chroni przed nadmiernym zadłużeniem. Strukturę respondentów według udzielonych odpowiedzi prezentuje wykres 1.

Wykres 1. Wpływ wiedzy finansowej na zjawisko nadmiernego zadłużenia w opinii badanych [%]

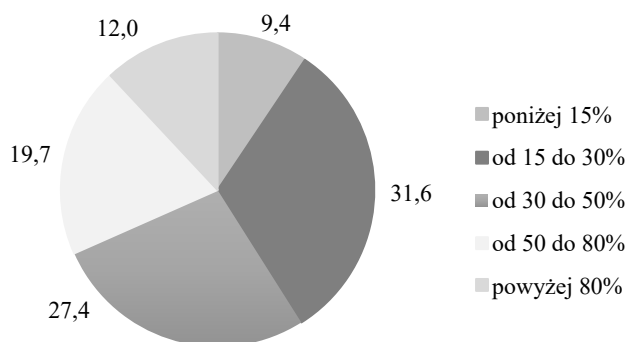

Źródło: opracowanie własne.

Wyniki przeprowadzonego badania zobrazowane na wykresie 1 nie pozostawiają wątpliwości: aż 73,5% z ogółu badanych jest przekonana, że wiedza w zakresie finansów chroni przed nadmiernym zadłużeniem. Dla porównania, badania stanu wiedzy i świadomości ekonomicznej Polaków przeprowadzone na zlecenie Narodowego Banku Polskiego pokazują, że blisko 3 na 4 pytanym uważa, że wiedza ekonomiczna i finansowa jest potrzebna w codziennym życiu, gdyż kompetencje w tym zakresie ułatwiają poprawę sytuacji materialnej, w związku z czym każdy powinien mieć podstawowe wykształcenie ekonomiczne. Równocześnie jednak pojawiają się opinie, że osoby z wysoką wiedzą ekonomiczną wykorzystują ją do nieuczciwego zarabiania pieniędzy [NBP 2015a].

Następnie poddano badaniu wysokość zadłużenia ankietowanych w stosunku do ich dochodu. Pozwoliło to wyodrębnić strukturę respondentów ze względu na ich poziom zadłużenia. Uzyskane wyniki przedstawia wykres 2.

Wykres 2. Wysokość zobowiązań w stosunku do dochodu [%]

Źródło: opracowanie własne.

Jak pokazuje wykres 2, najbardziej krytyczna sytuacja występuje u 12% ankietowanych, bowiem ich zobowiązania przekraczają 80% osiąganego dochodu. Blisko jedna piąta badanych (19,7%) przyznaje, że ich zadłużenie mieści się w przedziale od 50 do 80% uzyskiwanego dochodu. Liczba osób (31,6%), których zadłużenie mieści się w przedziale od 15 do 30% dochodu, jest porównywalna do liczby badanych (27,4%), których zobowiązania wynoszą od 30 do 50% dochodu. Są to zatem osoby, które według kryteriów oceniających wiarygodność kredytową klientów banków należą do grupy zadłużonych, mających napięcia finansowe (koszt obsługi długu przekracza 30-40% rozporządzalnego dochodu), oraz osoby nadmiernie zadłużone (koszt obsługi przekracza 40% dochodu) [NBP 2015b]. Stanowią one zatem 59,1% badanych.

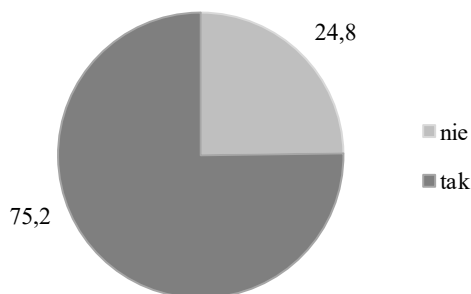

Wartości przedstawione na wykresie 2 wskazują ewidentnie na zjawisko nadmiernego zadłużenia bądź napięć finansowych. Jedynie 9,4% badanych osób posiada zadłużenie na poziomie nieprzekraczającym 15% ich miesięcznego dochodu.

Warto zauważyć, że na tle innych krajów Europy Polska osiąga niewielki poziom zadłużenia gospodarstw domowych w stosunku do PKB. Jak wynika z danych OECD za II kwartał 2018 r. w Polsce odsetek ten wynosi 35,2%, co stawia ją w o wiele lepszej pozycji niż kraje Europy Zachodniej, gdzie przedział ten waha się najczęściej od 80 do nawet 100%. Podobnie wypada porównanie Polski z krajami strefy euro, gdzie poziom zadłużenia wynosi 58%. Według danych OECD z 2018 r. za 2017 r. stosunek wartości zadłużenia Polaków do ich rocznych dochodów wynosił 61% (jako procent PKB). W wielu krajach Europy Zachodniej, takich jak Wielka Brytania, Francja czy Hiszpania ten parametr przekracza 100%, a w Danii czy Holandii przewyższa on dochód nawet dwukrotnie. Niższy stopień zadłużenia od Polski odnotowuje się w mniejszych krajach, takich jak Słowenia (52%), Łotwa (48%) i Litwa (44%), a także Węgry (43%) [ZBP 2019].

Kolejne pytanie miało za zadanie zbadać, czy ankietowani przed zaciągnięciem zobowiązania analizowali możliwość jego spłaty w stosunku do swojej aktualnej sytuacji finansowej. Wyniki badania w tym obszarze prezentuje wykres 3.

Wykres 3. Przeprowadzenie analizy możliwości spłaty długów przed zaciągnięciem zobowiązania [%]

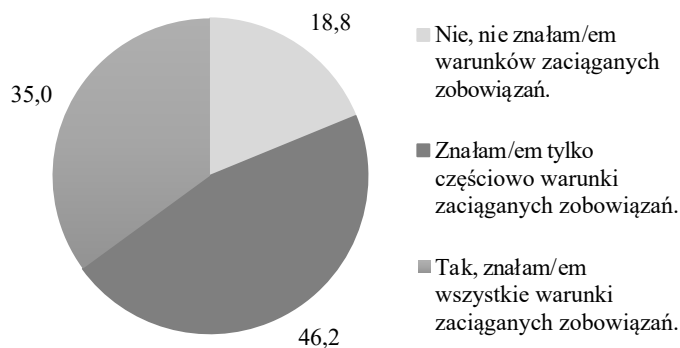
Źródło: opracowanie własne.

Odpowiedź badanych (wykres 3) była w pewnym stopniu zaskakująca, bowiem aż 75,2% respondentów mających trudności ze spłatą zobowiązań zapewniło w ankiecie, że analizowało swoją sytuację finansową pod kątem wypłacalności. Natomiast 24,8% badanych przyznało, że nie dokonywało przeglądu i analizy swoich możliwości spłaty zaciąganego długu. Należy zauważyć, że w stosunku do ogółu respondentów 75,2% ankietowanych stanowi stosunkowo dużą grupę.

W odniesieniu do deklarowanych przez wszystkich kłopotów ze spłatą długów, udzielone twierdzące odpowiedzi na pytanie o przeprowadzenie analizy wypłacalności przed zaciągnięciem zobowiązań mogą sugerować, że albo badani dokonali tej analizy nieumiejętnie i przeszacowali swój budżet, albo też świadomie, mimo negatywnego stanu finansów i wyniku jego analizy zaciągnęli zobowiązanie.

W dalszej kolejności poproszono respondentów o odpowiedź na pytanie, czy znali warunki zaciąganych zobowiązań przed ich zatwierdzeniem. Uzyskane wyniki przedstawia wykres 4.

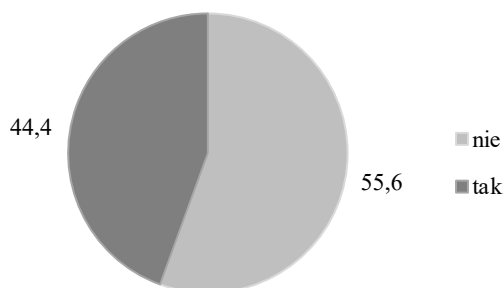
Wykres 4. Znajomość warunków zobowiązania przed ich zatwierdzeniem [%]

Źródło: opracowanie własne.

Z przedstawionych na wykresie 4 danych wynika, że przeważająca większość badanych albo wcale nie знаła warunków umowy zaciąganego długu (18,8%), albo znała je tylko częściowo (46,2%). Nieco ponad jedna trzecia badanych (35%) zadeklarowała, że znała wszystkie warunki zobowiązania. Potwierdza to dodatkowo wyprowadzony z odpowiedzi na poprzednie pytania wniosek, że analiza wypłacalności przed zaciągnięciem zobowiązania u części badanych nie została przeprowadzona umiejętnie. Nie można bowiem dokonać właściwego rozeznania możliwości spłaty zobowiązań bez pełnej znajomości warunków zaciąganego długu. Tak znaczna przewaga osób, które mimo nieznajomości warunków zaciągnęły dług, pozwala wysnuć wniosek o braku stosowania przez dłużników w badanej grupie podstawowych zasad bezpieczeństwa finansowego, jak również o braku świadomości w działaniu w obszarze finansów osobistych.

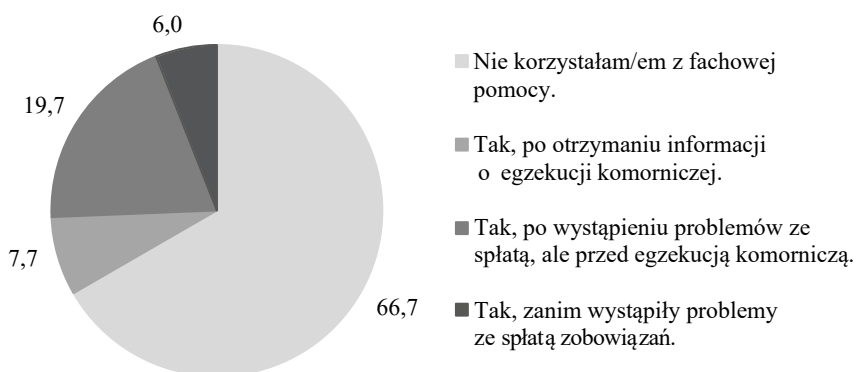
W nawiązaniu do poprzedniego pytania zadano kolejne – czy jeśli nie wszystkie warunki były zrozumiałe, to czy respondenci domagali się wyjaśnienia niezrozumiałych zapisów? Strukturę respondentów według odpowiedzi na to pytanie prezentuje wykres 5.

Wykres 5. Domaganie się wyjaśnienia niezrozumiałych warunków zaciąganych zobowiązań [%]

Źródło: opracowanie własne.

Ponad połowa osób badanych (55,6%) udzieliła odpowiedzi przeczącej (wykres 5). Osoby, które prosiły o wyjaśnienie zapisów stanowią 44,4% z ogółu badanych. Na podstawie tych danych można wyprowadzić wniosek, że brak potrzeby domagania się wyjaśnienia niezrozumiałych kwestii w umowach i tym samym powzięcia pełniejszej wiedzy na temat zaciąganego długu u 55,6% badanych stoi w pewnej sprzeczności z deklarowanym stanowiskiem ankietowanych zaprezentowanym na wykresie 1, zgodnie z którym aż 73,5% z nich uważa, że większa wiedza w zakresie finansów chroni przed nadmiernym zadłużeniem.

Badanie ankietowe miało na celu również rozstrzygnąć, czy osoby zadłużone w związku ze swoją sytuacją korzystają z fachowej pomocy i jeśli tak, to w jakim stopniu. Strukturę respondentów z uwzględnieniem etapów korzystania przez nich z pomocy obrazuje wykres 6.

Wykres 6. Korzystanie z fachowej pomocy [%]

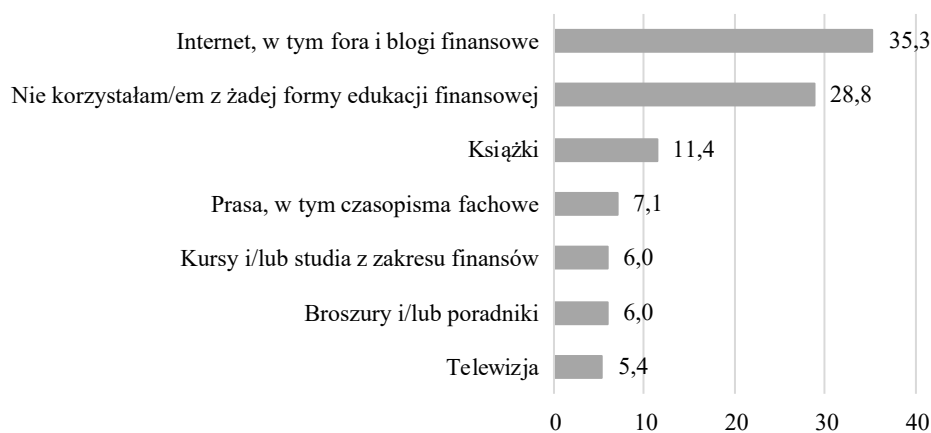
Źródło: opracowanie własne.

Z przedstawionych na wykresie 6 danych wynika, że aż 66,7% zapytanych nie korzystało z fachowej pomocy, z kolei 19,7% osób zadłużonych przyznało, że szukało jej po wystąpieniu kłopotów ze spłatą, ale jeszcze przed wszczęciem egzekucji komorniczej. 7,7% badanych zdecydowało się na skorzystanie z pomocy dopiero po wszczęciu egzekucji. Tylko 6% respondentów zadeklarowało, że zwróciło się po pomoc, zanim jeszcze wystąpiły kłopoty ze spłatą długów. Wynik tego badania pokazuje, że przeważająca część osób zadłużonych, w sytuacjach problemowych z zobowiązaniami nie korzysta z dostępnych rozwiązań pomocowych, między innymi w formie porad prawnych lub korzysta z nich na bardzo zaawansowanym, późnym etapie wystąpienia trudności ze spłatą. Z całą pewnością jest to zjawisko wskazujące na potrzebę propagowania i upowszechniania możliwości pomocy osobom, które nie radzą sobie w trudnej sytuacji finansowej.

W dalszej części przeprowadzono badania w obszarze wiedzy i edukacji finansowej, a także w zakresie znajomości i stosowania metod redukcji zadłużenia. Pytania ankietowe umożliwiały badanym udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi, a wykresy 7, 8, 9 i 10 przedstawiają ich strukturę.

Aby rozstrzygnąć problemy badawcze niniejszej pracy, istotne było uzyskanie od badanych odpowiedzi na pytanie, czy korzystali oni z jakiegokolwiek formy edukacji finansowej. Zostali oni również poproszeni o wskazanie jej źródeł. Strukturę odpowiedzi przedstawia wykres 7.

Wykres 7. Korzystanie z edukacji finansowej i jej źródła [%]

Źródło: opracowanie własne.

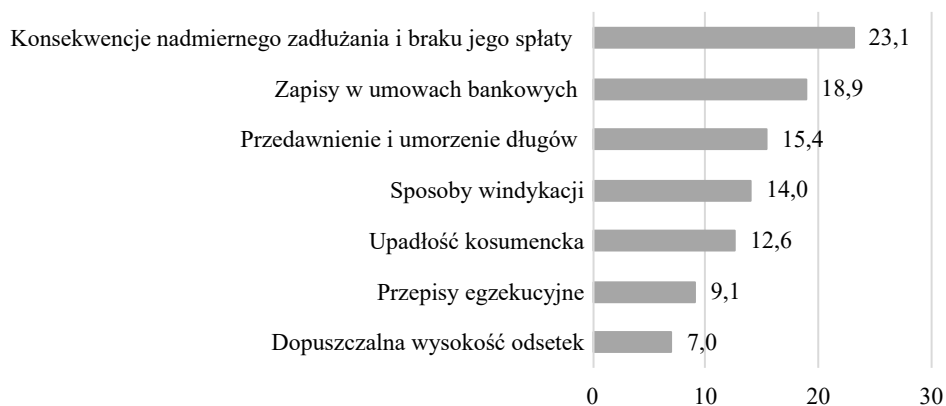
Najczęściej badani (35,3% odpowiedzi) sięgali do zasobów w Internecie, w tym pochodzących z blogów finansowych i dostępnych na forach (wykres 7). Aż 28,8% odpowiedzi wskazuje, że nie korzystano z żadnej formy edukacji finansowej. Liczba odpowiedzi twierdzących dotyczących zdobywania wiedzy za

pomocą książek stanowi 11,4%. Porównywalna liczba to odpowiedzi wskazujące na edukację za pomocą czasopism i prasy fachowej (7,1%), broszur i poradników (6%), kursów lub studiów z zakresu finansów (6%) oraz telewizji (5,4%). Wyniki tej części ankiety jednoznacznie potwierdzają, że zjawisko braku edukacji w zakresie finansów osobistych ma duży zasięg w tej grupie badanych. Należy także zauważyć, że 28,8% wskazań na brak korzystania z edukacji finansowej, w odniesieniu do struktury respondentów, ze względu na ich przekonanie o tym, że wiedza w zakresie finansów chroni przed nadmiernym zadłużeniem (73,5% – wykres 1), prowadzi do wniosku o niestosowaniu przez część badanych środka zaradczego, jakim jest pozyskiwanie wiedzy finansowej, o której skuteczności są przekonani.

Warto w tym miejscu wspomnieć, że badania NBP w zakresie wiedzy i świadomości ekonomicznej Polaków przeprowadzone w 2015 r. wykazały, że ankietowani uważają, iż wiedza ekonomiczna nie jest interesująca i łatwa do zrozumienia. Jedynie co czwarta osoba uważała przeciwnie. Natomiast 2/3 Polaków w wieku 15+ wskazało, że czuje potrzebę zdobycia większej wiedzy z zakresu ekonomii. Sytuacje życiowe, które zwiększają potrzebę pozyskiwania wiedzy ekonomicznej, to zdaniem Polaków najczęściej moment wzięcia kredytu (25%), założenie własnej firmy (21%) lub znalezienie się w trudnej sytuacji finansowej (21%) [NBP 2015a]. Z kolei w badaniu poziomu wiedzy finansowej Polaków przeprowadzonym w lutym 2020 r. na zlecenie Warszawskiego Instytutu Bankowości (WIB) i Fundacji GPW wykazano, że według Polaków najbardziej aktywnymi podmiotami w zakresie edukacji finansowej powinny być media (71%) oraz szkoła i nauczyciele (66%). Co czwarty Polak chciałby być edukowany przez instytucje państwowe, a co 10 uważa, że edukują także własne doświadczenia życiowe. Według 31% badanych obowiązkowa edukacja finansowa powinna rozpocząć się w szkole średniej, natomiast potrzebę wprowadzenia edukacji z tego obszaru już w szkole podstawowej dostrzega 24% ankietowanych. Mieszkańcy miast powyżej 500 tys. mieszkańców (36%) uważają, że taka edukacja powinna rozpocząć się już w wieku przedszkolnym. Z kolei 22% osób o wykształceniu podstawowym lub zawodowym takiej możliwości oczekiwaloby dopiero w pracy [Indicator 2020].

Z poprzednim pytaniem powiązано pytanie kolejne, a mianowicie poproszono badanych o odpowiedź, czego dotyczyła zdobywana przez nich wiedza. Strukturę odpowiedzi przedstawia wykres 8.

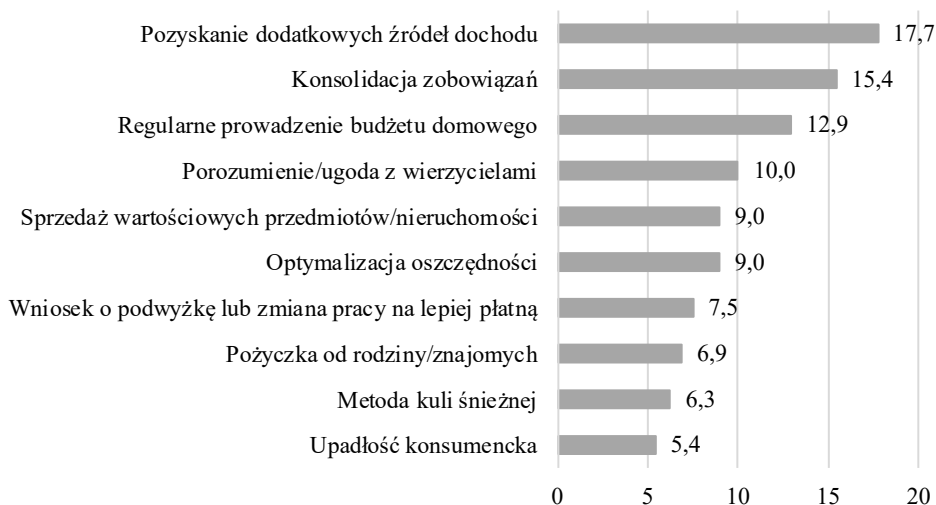
Najwięcej z przedstawionych na wykresie 8 odpowiedzi (23,1%) dotyczyło poszukiwania informacji na temat konsekwencji nadmiernego zadłużenia i braku jego spłaty, a 18,9% zapisów w umowach bankowych. Uzyskano 15,4% odpowiedzi potwierdzających edukowanie się badanych w dziedzinie przedawnienia długów oraz sposobów windykacji (14%). Na poszukiwanie informacji o upadłości konsumpcyjnej uzyskano 12,6% wskazań. W obszarze egzekucyjnym zdobywanie wiedzy potwierdziło 9,1% odpowiedzi, a w temacie dopuszczalnej wysokości odsetek 7%.

Wykres 8. Temat zdobywanej wiedzy [%]

Źródło: opracowanie własne.

Dane te wskazują, że przekrój pożądaną przez osoby zadłużone wiedzy i tematyki jest szeroki. Wybór odpowiedzi przez ankietowanych sugeruje, że trafnie dobierają potrzebny im zasób informacji. Przeważa jednak zainteresowanie konsekwencjami braku spłaty długów, co oznacza, że największe potrzeby i braki występują w tym obszarze edukowania zadłużonych, a dopiero w dalszej kolejności dotyczą one środków zaradczych w postaci metod redukowania zadłużenia.

W następnej kolejności badano wśród respondentów znajomość wybranych metod redukowania zobowiązań. Strukturę odpowiedzi przedstawia wykres 9.

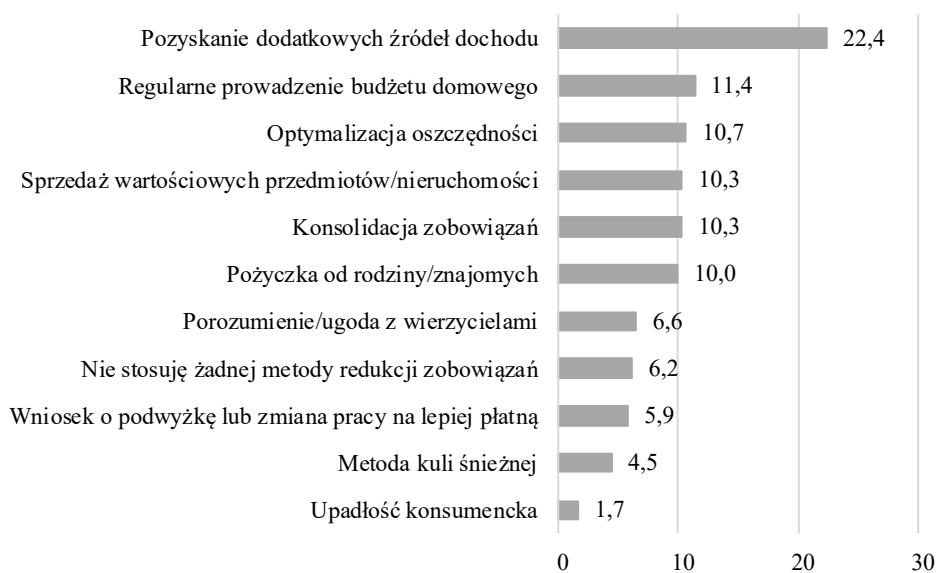
Wykres 9. Znajomość metod redukowania zobowiązań [%]

Źródło: opracowanie własne.

Najwięcej odpowiedzi (17,7%) wskazuje na świadomość, że dodatkowy dochód jest sposobem na spłatę długu, konsolidację zobowiązań natomiast potwierdza drugi wynik – 15,4% (wykres 9). Na regularne prowadzenie budżetu domowego uzyskano 12,9% wskazań, a możliwość porozumienia z wierzycielami wskazuje tylko 10% odpowiedzi. Uzyskano 7,5% odpowiedzi wskazujących na wnioskowanie o podwyżkę lub zmianę pracy na lepiej płatną, a 6,9% dotyczy pożyczki prywatnej jako sposobu redukcji zobowiązań. Jedynie 6,3% odpowiedzi wskazuje na znajomość metody kuli śnieżnej¹. Najmniej odpowiedzi potwierdza znajomość instytucji upadłości konsumenckiej – tylko 5,4%. Z tej części badania można wywnioskować, że żadna z metod nie jest znana całej grupie ankietowanych.

W następstwie poprzedniego pytania zapytano respondentów, jakie metody redukcji zobowiązań stosują. Badanie dopuszczało udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi, a ich strukturę przedstawia wykres 10.

Wykres 10. Stosowane metody redukcji zadłużenia [%]

Źródło: opracowanie własne.

¹ Metoda kuli śnieżnej – metoda spłaty długów. Polega na uzyskaniu efektu kuli śnieżnej przy spłacie zobowiązań, które ułożone są w kolejności od zobowiązania o najmniejszej wartości do największej. Każde wolne środki powinny być wpłacane na rzecz najmniejszego długu znajdującego się na szczycie listy, a po jego spłacie wpłaty na rzecz kolejnego długu należy powiększyć o zaoszczędzone kwoty przeznaczane dotąd na spłatę długu pierwszego. Wskutek niezmiennego stosowania tej taktyki każde kolejne zobowiązanie jest regulowane skutecznie i w szybkim tempie, mimo że każdy kolejny dług ma większą wartość.

Najwięcej odpowiedzi (22,4%) wskazuje na stosowanie jako metody redukcji zadłużenia pozyskiwanie dodatkowych źródeł dochodu (wykres 10). Regularne prowadzenie budżetu domowego uzyskało 11,4% wskazań, a na konsolidacja zobowiązań – 10,3% i porównywalnie 10% odpowiedzi dotyczyło pożyczki od rodziny lub znajomych. Porozumienie z wierzycielami otrzymało 6,6% wskazań. Jak wynika z danych zaprezentowanych na wykresie 10, 6,2% odpowiedzi wskazuje na to, że mimo trudności ze spłatą zobowiązań badani nie stosują żadnej metody redukcji zadłużenia, co oznacza, że biernie trwają w tym stanie. Stosowanie metody kuli śnieżnej przez badanych potwierdza jedynie 4,5% odpowiedzi, a w obszarze upadłości konsumenckiej uzyskano nikłą liczbę wskazań (1,7%). Wartości wynikające z przeprowadzonego badania świadczą o braku optymalnego wdrażania skutecznych metod redukcji zadłużenia.

W końcowej części ankiety zadano respondentom pytanie, z czego wynikają trudności w spłacie ich zobowiązań. Strukturę odpowiedzi przedstawia wykres 11.

Wykres 11. Przyczyny problemów ze spłatą zobowiązań występujące u ankietowanych [%]

Źródło: opracowanie własne.

W wyniku zadanego pytania uzyskano 19,6% wskazań potwierdzających, że za kłopoty z nadmiernym zadłużeniem i jego spłatą odpowiada konieczność poniesienia niespodziewanych wydatków, a 18,1% dotyczyło pochopnych decyzji finansowych (wykres 11). Konieczność spłaty innych zobowiązań potwierdziło 14,3% odpowiedzi, a niski dochód 13,6%. Jako przyczynę kłopotów finansowych 12,5% osób podaje zdarzenia losowe, a 8,3% utratę pracy. Na chorobę w rodzinie wskazywało 7,5% odpowiedzi, a urodzenie dziecka 3,8%. Przez wysoki kurs

waluty kredytu w trudnej sytuacji znalazło się 2,3% badanych. Z przeanalizowanych danych można wysnuć wniosek, że powodem wystąpienia problemów ze spłatą zobowiązań był brak wystarczających oszczędności w sytuacjach wystąpienia nieoczekiwanych wydatków czy zdarzeń losowych: choroby, utraty pracy, urodzenia dziecka. Ponadto występował niebezpieczny sposób zarządzania finansami osobistymi, objawiający się podejmowaniem nieprzemyślanych i pośpiesznych decyzji.

4. Podsumowanie

Przeprowadzone analizy wskazują, że większość badanych osób, w tym zadłużonych nadmiernie uważa, że wiedza dotycząca finansów osobistych chroni przed nadmiernym zadłużeniem. W tej samej grupie ponad połowa nie знаła lub znała tylko częściowo warunki zaciąganych zobowiązań i nie domagała się pozyskania pełnej wiedzy w tym zakresie. Niemal połowa respondentów przyznała, że nie korzystała z żadnej formy edukacji finansowej, ale jednocześnie, aż 75,2% osób zadeklarowało, że dokonało analizy swojej wypłacalności pod kątem możliwości spłaty zaciąganych zobowiązań. Biorąc pod uwagę występujące u ankietowanych trudności z obsługą zadłużenia, nie można wykluczyć, że brak wiedzy chociażby w zakresie znaczenia zapisów w umowach czy brak podstaw z obszaru edukacji finansowej miał wpływ na jakość przeprowadzonej przez nich analizy swoich możliwości spłaty długów, a w rezultacie na ich nadmierny poziom.

Z udzielonych odpowiedzi wynika również brak pełnego rozeznania w dostępnych metodach redukcji zadłużenia, a ponad połowa ankietowanych nie korzysta z żadnej fachowej pomocy.

Badanie można potraktować jako pilotażowe, a jego odpowiedzi z uwagi na ich zbieżność, mogą zainicjować dalsze, pogłębione badania w kierunku stwierdzenia, czy wymienione przesłanki stanowią przyczynę nadmiernego zadłużania się i trwania w tym stanie.

Z ogromnym prawdopodobieństwem można stwierdzić, że dla osób, które już mają problemy ze spłatą zobowiązań, wiedza z dziedziny finansów i umiejętność gospodarowania budżetem domowym, połączona ze znajomością sposobów oddłużania, ma kluczowe znaczenie w rozwiązaniu ich trudnej sytuacji. Rzecz jasna sama znajomość sposobów na zmniejszanie obciążeń finansowych czy reguł prowadzenia budżetu domowego nie sprawi, że dłużnik bez wysiłku opanuje swoją sytuację finansową. Każda bowiem z metod redukcji zadłużenia wymaga przede wszystkim wdrożenia jej w życie i systematycznej pracy osoby zadłużonej.

Badania wykazały, że w ankietowanej grupie występuje zjawisko nadmiernego zadłużenia. Z raportów dostępnych w KRD wynika, że temat nieregulu-

lowanych płatności dotyczy milionów Polaków. Braki w edukacji finansowej, nikle umiejętności i kompetencje w sferze finansów osobistych oraz brak znajomości strategii redukowania długów stanowią ważny i wymagający środków zaradczych problem społeczny. Dokonywane w bazach i rejestrach dłużników negatywne wpisy, będące konsekwencją tymczasowej bądź stałej utraty możliwości spłaty zobowiązań niejednokrotnie na długo pozbawiają zadłużone osoby możliwości zaciągania kolejnych pożyczek czy kredytów, co w rzeczywistości jest równe ich wykluczeniu finansowemu. Jeśli chodzi o sferę społeczną, to utrata zdolności do regulowania długów może mieć destrukcyjny wpływ nie tylko na konsumenta, ale i na jego bliskich, co z kolei może stać na przeszkodzie naprawie sytuacji i poważnie utrudnić powrót do normalnego funkcjonowania [Gębski 2013: 83-108].

Przeprowadzone badania i pozyskane w ich wyniku dane zaprezentowane w niniejszym artykule mogą być wykorzystane między innymi w celu dalszych, odrębnych opracowań tematu zadłużenia. Nawarstwiający się trudności z terminowym regulowaniem zobowiązań oraz niewypłacalnością gospodarstw domowych stają się bowiem przedmiotem uwagi nie tylko badaczy, ale i osób decyzyjnych w sferze polityki finansowej i społecznej [Wałęga, Wałęga 2018: 5-26]. Niemniej, badania dotyczące zadłużenia gospodarstw domowych są potrzebne nie tylko z powodów poznawczych. Wnioski wyprowadzone z analizy danych, mogą służyć różnym grupom odbiorców, w tym dłużnikom, poprzez uświadomienie im istnienia i skali problemu oraz zmotywowanie do podjęcia właściwych działań naprawczych.

Literatura

- Gębski Ł., 2013, Nadmierne zadłużenie gospodarstw domowych – problem finansowo-prawny czy społeczny?, *Gospodarka Narodowa*, nr 4: 83-108.
- Indicator Centrum Badań Marketingowych, 2020, *Poziom wiedzy finansowej Polaków 2020*, marzec.
- InfoDług, 2020, *Ogólnopolski raport o zaległym zadłużeniu i niesolidnych dłużnikach. Marzec 2020 – 36 edycja*, Warszawa.
- Kapitalni.org 2017, *Raport. Egzamin z wiedzy finansowej Polaków* [dostęp: 18.01.2020].
- KRD 2018 – Krajowy Rejestr Długów, Biuro Informacji Gospodarczej S.A., 2018, *Dlaczego Polacy się zadłużają? Raport listopad 2018*.
- Kuchciak I., 2013, Nadmierne zadłużanie się gospodarstw domowych – przyczyna i skutek wykluczenia finansowego, *Bezpieczny Bank*, nr 2-3(51-52): 135-137.
- NBP 2015a – Departament Stabilności Finansowej we współpracy z Instytutem Ekonomicznym, Narodowy Bank Polski, 2015, *Zasobność gospodarstw domowych w Polsce. Raport z badania pilotażowego 2014*, Warszawa.
- NBP 2015b – Konsorcjum Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „Stocznia” i Grupa IQS dla Departamentu Edukacji i Wydawnictw NBP. Narodowy Bank Polski, 2015, *Stan wiedzy i świadomości ekonomicznej Polaków 2015*.
- Świecka B., 2009, Przyczyny niewypłacalności gospodarstw domowych: ujęcie teoretyczne, *Ekonomiczne Problemy Usług*, nr 38: 509-516.

Wałęga A., Wałęga G., 2018, O badaniach zadłużenia gospodarstw domowych w Polsce. Statystyka w praktyce, *Wiadomości Statystyczne*, nr 9(688).

Wiśniewska A., 2016, Determinanty nadmiernego zadłużania się polskich gospodarstw domowych, *Współczesne Finanse. Teoria i Praktyka*, nr 1: 91-100.

ZBP 2019 – Związek Banków Polskich, 2019, Raport InfoKredyt 2019, IV edycja.

The phenomenon of debt and its connection with selected factors

Abstract. According to the InfoDług report published in March 2020 on the basis of data from the Economic Information Bureau Infomonitor and the Consumer Reporting Agency (Biuro Informacji Kredytowej), the number of unpaid liabilities in Poland in 2019 continues to increase, compared to 2018 and 2017. The growing problems with the repayment of liabilities and debtors' insolvency attract attention and are the subject of numerous analyses. This article presents a study in which the author investigates the relationship between the poor condition of the debtor's finances and the level of their financial and banking knowledge, skills and competences in this area. Other factors analysed in this respect include the knowledge of clauses in credit agreements before they are approved, the preparation of solvency analysis before entering into a legal obligation, knowledge and use of methods to reduce liabilities. The investigation also focuses on areas of knowledge acquired by respondents, taking into account specific areas of law, such as enforcement proceedings, consumer bankruptcy, the statute of limitations on debt, all of which determine the debtor's position with respect to the creditor.

Keywords: liabilities, knowledge, personal finances, household budget, methods of debt reducing

